

Περί του καθήκοντος της πολιτικής ανυπακοής

Henry David Thoreau

Μετάφραση από το Project Gutenberg EBook: *On the Duty of Civil Disobedience* (1849)

Τίτλος ομιλίας του συγγραφέα από την οποία το κείμενο: *On the Relation of the Individual to the State*

Τίτλοι δημοσιεύσεων: *Resistance to Civil Government* και *Civil Disobedience*

Ολόθυμα δέχομαι το απόφθεγμα «Καλύτερη κυβέρνηση είναι εκείνη η οποία κυβερνά λιγότερο» και θα ήθελα να το δω να εφαρμόζεται πιο γρήγορα και συστηματικά. Στην πράξη, ισοδυναμεί τελικά με το εξής, το οποίο επίσης πιστεύω: «Καλύτερη κυβέρνηση είναι εκείνη η οποία δεν κυβερνά καθόλου». Κι όταν οι άνθρωποι¹ είναι έτοιμοι, αυτό το είδος κυβέρνησης θα έχουν. Η κυβέρνηση, στην καλύτερη περίπτωση, δεν είναι παρά ένα πρόσφορο μέσο. Αλλά οι περισσότερες κυβερνήσεις είναι συνήθως –και όλες είναι ενίοτε– απρόσφορες. Οι αντιρρήσεις εναντίον της ύπαρξης ενός μόνιμου στρατού –είναι πολλές και βαρυσήμαντες, και αξίζει να επικρατήσουν– μπορούν να διατυπωθούν επιτέλους και εναντίον της ύπαρξης μιας μόνιμης κυβέρνησης. Ο μόνιμος στρατός δεν είναι παρά ένας κλάδος της μόνιμης κυβέρνησης. Η κυβέρνηση καθαυτήν, η οποία δεν είναι παρά το μέσο που έχει επιλέξει ο λαός για να εκτελέσει τη βούλησή του, είναι εξίσου επίφοβο να γίνει αντικείμενο κατάχρησης και διαφθοράς, προτού μπορέσει ο λαός να ενεργήσει μέσω αυτής. Δείτε τον σημερινό πόλεμο με το Μεξικό², έργο λίγων σχετικά ατόμων που χρησιμοποιούν τη μόνιμη κυβέρνηση ως εργαλείο τους, καθώς στο ξεκίνημα ο λαός δεν θα είχε συναινέσει σε αυτήν την ενέργεια.

¹ Σε όλο σχεδόν το κείμενο, αποδίδω τη λέξη *man* με τη γενικότερη σημασία *άνθρωπος* και όχι *άνδρας*, όπως την εννοεί ο συγγραφέας, δεδομένου ότι στην εποχή του οι γυναίκες δεν είχαν καν δικαίωμα ψήφου.

² Αφορά στον πόλεμο ανάμεσα στις ΗΠΑ και το Μεξικό την περίοδο 1846-48, ο οποίος ξεκίνησε με αφορμή μια διαμάχη για τα σύνορα και οδήγησε στην παραχώρηση από το Μεξικό μεγάλου μέρους των εδαφών του.

Τι είναι η παρούσα αμερικανική κυβέρνηση αν όχι μια παράδοση³, μολονότι πρόσφατη, η οποία πασχίζει να μεταδοθεί αλώβητη στις επόμενες γενιές αλλά χάνει κάθε στιγμή λίγη από την ακεραιότητά της; Υπολείπεται σε ζωτικότητα και δύναμη έναντι ενός και μόνο ζωντανού ανθρώπου, γιατί ένας και μόνο άνθρωπος μπορεί να την κάνει ό,τι θέλει. Είναι σαν ένα ξύλινο όπλο για τους ίδιους τους ανθρώπους. Αλλά δεν είναι γι' αυτό το λόγο λιγότερο απαραίτητη, καθώς οι άνθρωποι πρέπει να έχουν κάποιου είδους πολύπλοκο μηχανισμό, και να ακούνε τη βοή του, προκειμένου να ικανοποιείται η ιδέα της κυβέρνησης που έχουν στο νου τους. Οι κυβερνήσεις δείχνουν έτσι με πόση επιτυχία μπορεί να επιβληθεί κάποιος στους ανθρώπους, ακόμα και να επιβάλλουν οι ίδιοι στον εαυτό τους, προς δικό τους όφελος. Είναι εξαιρετικό, πρέπει όλοι να το αναγνωρίσουμε. Εντούτοις αυτή η κυβέρνηση δεν προήγαγε ποτέ η ίδια κανένα εγχείρημα, παρά μόνο με την προθυμία της να βγει από τη μέση και να το αφήσει να προχωρήσει. Δεν διασφαλίζει *αυτή* την ελευθερία της χώρας. Δεν έκανε *αυτή* την εγκατάσταση πληθυσμού στη Δύση. Δεν εκπαιδεύει *αυτή*. Ο χαρακτήρας ο οποίος είναι έμφυτος στον αμερικανικό λαό έχει επιτύχει ό,τι έχει επιτευχθεί, και θα είχε επιτύχει περισσότερα, αν η κυβέρνηση δεν είχε σταθεί κάποιες φορές εμπόδιο. Γιατί η κυβέρνηση είναι ένα πρόσφορο μέσο, χάρη στο οποίο οι άνθρωποι αφήνουν πρόθυμα ο ένας τον άλλο ήσυχο, και, όπως ειπώθηκε, είναι πιο χρήσιμη, όταν αφήνει ανενόχλητους τους κυβερνώμενους. Το εμπόριο, αν δεν ήταν από καουτσούκ, δεν θα κατάφερνε ασφαλώς να υπερπηδήσει τα εμπόδια τα οποία βάζουν συνεχώς στο δρόμο του οι νομοθέτες. Κι αν κάποιος έκρινε αυτούς τους άνδρες εξολοκλήρου από τις ενέργειές τους και όχι μερικώς από τις προθέσεις τους, θα τους άξιζε να τους κατατάξει και να τους τιμωρήσει μαζί μ' εκείνους τους κατεργάρηδες που βάζουν εμπόδια στις σιδηροδρομικές γραμμές.

Αλλά, για να μιλήσω πρακτικά και ως πολίτης, σε αντίθεση με εκείνους που είναι εναντίον της ύπαρξης κυβέρνησης, εγώ δεν λέω καμία κυβέρνηση αμέσως, αλλά *αμέσως* μια καλύτερη κυβέρνηση. Ας κάνει κάθε άνθρωπος

³ Εννοεί κάτι το οποίο δεχόμαστε χωρίς να αμφισβητούμε.

γνωστό το τι είδους κυβέρνηση θα κέρδιζε το σεβασμό του και αυτό θα είναι ένα βήμα για την απόκτησή της.

Εξάλλου, ο πρακτικός λόγος για τον οποίο, όταν η εξουσία είναι για μια φορά στα χέρια του λαού, μια πλειοψηφία αφήνεται, και για μια μεγάλη περίοδο συνεχίζει, να κυβερνά δεν είναι γιατί πιθανότατα έχει το δίκιο με το μέρος της ούτε γιατί αυτό φαίνεται το πιο δίκαιο στη μειοψηφία αλλά γιατί είναι από φυσικής άποψης ισχυρότερη. Ωστόσο, μια κυβέρνηση στην οποία κυριαρχεί η πλειοψηφία σε όλες τις περιπτώσεις δεν μπορεί να βασίζεται στη δικαιοσύνη, ακόμα και όπως την κατανοούν οι άνθρωποι. Δεν μπορεί να υπάρξει μια κυβέρνηση στην οποία δεν θ' αποφασίζουν στην ουσία τι είναι σωστό και λάθος οι πλειοψηφίες αλλά η συνείδηση, στην οποία οι πλειοψηφίες θ' αποφασίζουν μόνο για εκείνα τα ζητήματα στα οποία έχει εφαρμογή ο κανόνας της προσφορότερης λύσης; Πρέπει ο πολίτης έστω και για μια στιγμή ή στον ελάχιστο βαθμό να υποτάξει τη συνείδησή του στο νομοθέτη; Γιατί έχει τότε κάθε άνθρωπος συνείδηση; Νομίζω ότι θα έπρεπε να είμαστε πρώτα άνθρωποι και μετά υπήκοοι. Δεν είναι επιθυμητό να καλλιεργούμε σεβασμό για το νόμο τόσο, όσο για το σωστό. Η μόνη υποχρέωση την οποία έχω δικαίωμα να αναλάβω είναι να κάνω ανά πάσα στιγμή αυτό που θεωρώ σωστό. Λέγεται, και είναι αρκετά αληθές, ότι μια εταιρεία δεν έχει συνείδηση. Αλλά μια εταιρεία ευσυνείδητων ανθρώπων είναι μια εταιρεία με συνείδηση. Ο νόμος δεν έκανε ποτέ στο ελάχιστο τους ανθρώπους δικαιότερους. Και, μέσω του σεβασμού τους γι' αυτόν, ακόμα κι οι καλοπροαίρετοι γίνονται καθημερινά συντελεστές αδικίας. Ένα κοινό και φυσικό αποτέλεσμα ενός υπέρμετρου σεβασμού για το νόμο είναι αυτό, ότι μπορεί να δείτε μια φάλαγγα στρατιωτών, με συνταγματάρχη, λοχαγό, δεκανέα, οπλίτες, κουβαλητές μπαρουτιού και όλοι να πηγαίνουν με θαυμαστή τάξη πάνω από λόφους και κοιλάδες στον πόλεμο, ενάντια στη θέλησή τους, ναι, ενάντια στην κοινή λογική και τη συνείδησή τους, πράγμα που κάνει την πορεία πολύ απότομη και προκαλεί ταχυκαρδία. Δεν έχουν καμία αμφιβολία ότι η υπόθεση στην οποία εμπλέκονται είναι απεχθής, έχουν όλοι ειρηνική διάθεση. Τι είναι

λοιπόν αυτοί; Λογίζονται άντρες; Ή είναι μικρά κινητά οχυρά και πυριτιδαποθήκες, στην υπηρεσία κάποιου ανήθικου άντρα που έχει την εξουσία; Πηγαίνετε στο Ναυπηγείο του Ναυτικού και κοιτάξτε έναν πεζοναύτη, έναν άντρα όπως τον διαμορφώνει μια αμερικανική κυβέρνηση ή όπως μπορεί να τον κάνει με τις σκοτεινές πρακτικές της, σκιά και ανάμνηση ανθρώπου, ένα ζωντανό, όρθιο πτώμα, και ήδη, μπορεί να πει κανείς, θαμμένο με το όπλο έτοιμο, με νεκρώσιμη υπόκρουση, αν και δεν αποκλείεται κι αυτό:

«Ούτε ένας τυμπανισμός δεν ακούστηκε ούτε μία νεκρώσιμη νότα,
όταν το νεκρό κορμί του τρέξαμε στον προμαχώνα
ούτε ένας στρατιώτης δεν έριξε βολή ύστατου “χαίρε”
πάνω απ’ τον τάφο όπου τον ήρωά μας θάψαμε»⁴.

Οι περισσότεροι με έναν τέτοιο τρόπο υπηρετούν το κράτος, όχι ως άνθρωποι κυρίως αλλά ως μηχανές, με το κορμί τους. Αυτοί αποτελούν τον μόνιμο στρατό και την πολιτοφυλακή, τους δεσμοφύλακες, τους αστυφύλακες, τις περιπόλους καταστολής κτλ. Στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν υφίσταται καμία απολύτως ελευθερία άσκησης της κρίσης ή της συνείδησης, αλλά εξισώνουν τον εαυτό τους με τα ξύλα, το χώμα και τις πέτρες. Και δεν αποκλείεται να κατασκευαστούν ξύλινοι άνθρωποι που θα υπηρετούν το σκοπό. Τέτοιοι άνθρωποι δεν εμπνέουν περισσότερο σεβασμό απ’ ό,τι τα σκιάχτρα ή ένας σωρός χώμα. Είναι ισάξιοι μόνο με τα άλογα και τα σκυλιά. Κι όμως τέτοιοι άνθρωποι θεωρούνται συνήθως καλοί πολίτες. Άλλοι –όπως οι περισσότεροι νομοθέτες, πολιτικοί, νομικοί, υπουργοί και αξιωματούχοι- υπηρετούν το κράτος κυρίως με το νου τους και, καθώς σπάνια κάνουν την όποια ηθική διάκριση, είναι εξίσου πιθανό να υπηρετούν το διάβολο, χωρίς να το επιδιώκουν, όσο και το Θεό. Πολύ λίγοι –όπως οι ήρωες, οι πατριώτες, οι μάρτυρες, οι αναμορφωτές με την ανώτερη σημασία της λέξης, και οι άνθρωποι- υπηρετούν το κράτος και με τη συνείδησή τους

⁴ Απόσπασμα από το ποίημα με τίτλο *The Burial of Sir John Moore after Corunna* του ιερέα και ποιητή Charles Wolfe (1791-1823).

και, ως εκ τούτου, αναπόφευκτα εναντιώνονται σε αυτό κατά κανόνα και συνήθως αντιμετωπίζονται από αυτό ως εχθροί. Ένας σοφός άνθρωπος είναι χρήσιμος μόνο ως άνθρωπος και δεν δέχεται να υποβιβαστεί σε «πηλό» και να «βουλώσει μια τρύπα για να σταματά τον αέρα»⁵ αλλά αφήνει αυτόν το ρόλο τουλάχιστον στην τέφρα του:

«Είμαι πολύ υψηλής καταγωγής για να 'μαι κτήμα,
να με ελέγχουν ή να 'μαι χρήσιμος υπηρέτης κι εργαλείο
για όποιο κυρίαρχο κράτος στον κόσμο όλο»⁶.

Εκείνος που δίνεται ολοκληρωτικά στους συνανθρώπους του τους φαίνεται άχρηστος κι εγωιστής, μα εκείνος που δίνεται εν μέρει ανακηρύσσεται ευεργέτης και φιλόανθρωπος.

Πώς αρμόζει σ' έναν άνθρωπο να συμπεριφέρεται στην αμερικανική κυβέρνηση σήμερα; Απαντώ ότι δεν είναι δυνατόν χωρίς ατίμωση να σχετίζεται μ' αυτήν. Δεν μπορώ ούτε για μία στιγμή να αναγνωρίσω αυτή την πολιτική οργάνωση, η οποία είναι επίσης κυβέρνηση του *σκλάβου*, ως δική μου κυβέρνηση.

Όλοι οι άνθρωποι αναγνωρίζουν το δικαίωμα της επανάστασης, το δικαίωμα δηλαδή να αρνηθείς να δηλώσεις πίστη και υποταγή, και να αντισταθείς στην κυβέρνηση, όταν είναι αβάσταχτα τυραννική ή αναποτελεσματική. Μα όλοι σχεδόν λένε ότι δεν ισχύει κάτι τέτοιο σήμερα. Αλλά ίσχυε, θεωρούν, στην Επανάσταση του '75⁷. Αν κάποιος μου έλεγε ότι η κυβέρνηση είναι κακή γιατί φορολογεί ορισμένα ξένα αγαθά που φέρνουν στα λιμάνια της, κατά πάσα πιθανότητα δεν θα έκανα φασαρία γι' αυτό, γιατί μπορώ και χωρίς αυτά. Όλες

⁵ Οι φράσεις παραπέμπουν σε στίχους από τον *Άμλετ* του Σαίξπηρ (V. i. 236-37).

⁶ Απόσπασμα από το έργο του Σαίξπηρ *Βασιλιάς Ιωάννης* (V. ii. 79-82).

⁷ Εννοεί την Αμερικανική Επανάσταση, η οποία ξεκίνησε στις 19 Απριλίου 1775 εναντίον της Μ. Βρετανίας και οδήγησε στο σχηματισμό των ανεξάρτητων Η.Π.Α. Αφορμή ήταν, μεταξύ άλλων, η επιβολή νέων φόρων και εμπορικών περιορισμών από τη Μ. Βρετανία στις αποικίες.

οι μηχανές έχουν την τριβή τους και πιθανόν αυτό κάνει αρκετό καλό για να αντισταθμίσει το κακό. Όπως και να 'χει, είναι μεγάλο κακό να κάνεις σάλο γι' αυτό. Όταν όμως η τριβή φτάνει να κατέχει τη δική της μηχανή και η καταπίεση και η λήστευση είναι οργανωμένες, λέω ότι πρέπει να πάψουμε να έχουμε μια τέτοια κυβέρνηση. Μ' άλλα λόγια, όταν το ένα έκτο του πληθυσμού ενός έθνους -το οποίο έχει δεσμευτεί να είναι το καταφύγιο της ελευθερίας- είναι σκλάβοι και μια ολόκληρη χώρα κατασυντρίβεται άδικα και κατακτάται από έναν ξένο στρατό και της επιβάλλεται στρατιωτικός νόμος, τότε νομίζω ότι είναι ώρα οι έντιμοι άνθρωποι να εξεγερθούν και να επαναστατήσουν. Αυτό που κάνει πιο επείγον το καθήκον αυτό είναι το γεγονός πως η χώρα που συντρίβεται δεν είναι η δική μας αλλά δικός μας είναι στρατός εισβολής.

Ο Paley⁸, αποδεκτή αυθεντία για πολλούς στα ηθικά ζητήματα, στο κεφάλαιό του «Καθήκον υποταγής στην πολιτική κυβέρνηση» ανάγει εξολοκλήρου το καθήκον των πολιτών στην άμεση σκοπιμότητα και συνεχίζει λέγοντας ότι «εφόσον το συμφέρον της συνολικής κοινωνίας το απαιτεί, δηλαδή εφόσον δεν είναι δυνατή η αντίσταση ή η αλλαγή της κατεστημένης κυβέρνησης χωρίς να ταλαιπωρηθεί ο λαός, είναι θέλημα Θεού...η υπακοή στην κατεστημένη κυβέρνηση -και μόνο τότε. Αν δεχθούμε αυτή την αρχή, το δίκαιο κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης αντίστασης ανάγεται σε μια στάθμιση αφ' ενός του μεγέθους του κινδύνου και της αιτίας διαμαρτυρίας και αφ' ετέρου της πιθανότητας και του κόστους της αποκατάστασής της». Αυτό, λέει, κάθε άνθρωπος θα το κρίνει για τον εαυτό του. Εντούτοις ο Paley φαίνεται να μην έχει σκεφτεί ποτέ περιπτώσεις στις οποίες δεν ισχύει ο κανόνας της συμφέρουσας λύσης, στις οποίες ένας λαός αλλά και ένα άτομο πρέπει να κάνει το δίκαιο όποιο κι αν είναι το κόστος. Αν άδικα απέσπασα με τη βία μια σανίδα από έναν άνθρωπο που πνίγεται⁹, πρέπει να του την επιστρέψω, ακόμα κι αν πνιγώ εγώ. Αυτό, κατά τον Paley, θα ήταν άβολο. Αλλά αυτός που θα γλίτωνε τη ζωή του, σε μια τέτοια περίπτωση θα τη

⁸ William Paley (1743-1805), *Moral and Political Philosophy*, VI. ii.

⁹ Η φράση παραπέμπει σε σχετική φράση στο έργο του Κικέρωνα *De officiis* (III. Xxiii).

χάσει¹⁰. Αυτός ο λαός πρέπει να πάψει να κρατά σκλάβους και να πολεμά το Μεξικό, ακόμα κι αν αυτό του κοστίζει την ύπαρξή του ως λαού.

Τα έθνη δρουν σύμφωνα με τις απόψεις του Paley. Αλλά θεωρεί κανείς ότι η Μασαχουσέτη πράττει τον ορθόν στην παρούσα κρίση;

«Μια του δρόμου, τσούλα με ρούχα φανταχτερά, κρατά ψηλά την ουρά του φορέματός της κι η ψυχή της σέρνεται στη λάσπη»¹¹.

Στην πράξη, οι αντίπαλοι μιας μεταρρύθμισης στη Μασαχουσέτη δεν είναι εκατό χιλιάδες πολιτικοί στο Νότο αλλά εκατό χιλιάδες έμποροι και αγρότες εδώ, οι οποίοι ενδιαφέρονται περισσότερο για το εμπόριο και τη γεωργία, παρά για την ανθρωπότητα, και δεν είναι διατεθειμένοι να κάνουν το δίκαιο για το σκλάβο και για το Μεξικό, όποιο κι αν είναι το κόστος. Δεν αντιπαρατίθεμαι σε μακρινούς εχθρούς αλλά σ' εκείνους κοντά μας οι οποίοι συνεργάζονται μ' εκείνους μακριά και δίνουν τις προσταγές τους, και χωρίς τους οποίους εκείνοι θα ήταν ακίνδυνοι. Έχουμε συνηθίσει να λέμε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι δεν είναι έτοιμοι. Αλλά η βελτίωση είναι αργή, γιατί οι λίγοι δεν είναι ουσιαστικά σοφότεροι ή καλύτεροι από τους πολλούς. Δεν έχει τόση σημασία να είναι πολλοί τόσο καλοί όσο εσύ, όσο το να υπάρχει κάποια απόλυτη αρετή κάπου. Γιατί αυτή θα αποτελέσει τη μαγιά που θα φουσκώσει όλο το ζυμάρι¹². Υπάρχουν χιλιάδες οι οποίοι εκφράζονται εναντίον της δουλείας και του πολέμου, αλλά στην πράξη δεν κάνουν τίποτα για την εξάλειψή τους, και, θεωρώντας εαυτούς τέκνα του Washington και του Franklin, κάθονται με τα χέρια στις τσέπες και λένε ότι δεν ξέρουν τι να κάνουν και δεν κάνουν τίποτα, οι οποίοι μάλιστα βάζουν σε δεύτερη μοίρα το ζήτημα της ελευθερίας έναντι του ζητήματος του ελεύθερου εμπορίου και

¹⁰ Παραπέμπει σε φράση στο *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον* (10:39).

¹¹ Απόσπασμα από το θεατρικό έργο *The Revengers Tragedie* (1608, IV. iv), του Cyril Tourneur.

¹² Παραπέμπει σε φράση από την *Προς Κορινθίους Α' Επιστολή* (5,6).

ήσυχια διαβάζουν τις τρέχουσες τιμές των προϊόντων, καθώς και τις νεότερες ειδήσεις από το Μεξικό, μετά το δείπνο, και δεν αποκλείεται να τους πάρει ο ύπνος και με τα δύο. Ποια είναι η τρέχουσα τιμή ενός έντιμου ανθρώπου και πατριώτη σήμερα; Αμφιταλαντεύονται και θλίβονται και ενίοτε απευθύνουν εκκλήσεις, αλλά δεν κάνουν τίποτα αποφασιστικά και αποτελεσματικά. Περιμένουν, καλοπροαίρετα, κάποιος άλλος να διορθώσει το κακό, ώστε να μην υπάρχει πια να τους θλίβει. Στην καλύτερη περίπτωση, θυσιάζουν μόνο μια φτηνή ψήφο, και μια ισχυρή υποστήριξη και ευχή για καλή επιτυχία, για το σωστό, όπως το βλέπουν. Υπάρχουν 999 προστάτες της αρετής προς έναν ενάρετο άνθρωπο. Αλλά είναι ευκολότερο να συναλλάσσεσαι με τον αληθινό κάτοχο ενός πράγματος παρά με τον προσωρινό φύλακά του.

Η ψηφοφορία είναι σε κάθε περίπτωση ένα είδος παιχνιδιού, όπως η ντάμα ή το τάβλι, με μια ελαφριά ηθική χροιά, ένα παιχνίδι με το σωστό και το μη σωστό, με ηθικά ζητήματα. Και, όπως είναι φυσικό, το συνοδεύουν στοιχήματα. Η υπόληψη των ψηφοφόρων δεν διακυβεύεται. Ρίχνω την ψήφο μου, ενδεχομένως, σύμφωνα με ό,τι θεωρώ σωστό, αλλά δεν είναι ζωτικής σημασίας για μένα να επικρατήσει αυτό το σωστό. Είμαι διατεθειμένος να το αφήσω στην πλειοψηφία. Η δέσμευση υπέρ του σωστού, επομένως, δεν υπερβαίνει ποτέ αυτήν υπέρ της πρόσφορης λύσης. Ακόμα κι αν ψηφίζεις *υπέρ του σωστού*, δεν *κάνεις* τίποτα γι' αυτό. Απλώς η ψήφος σου εκφράζει κατά έναν ισχυρό τρόπο στους ανθρώπους την επιθυμία σου να επικρατήσει το σωστό. Ένας συνετός άνθρωπος δεν αφήνει το σωστό στο έλεος της τύχης ούτε εύχεται να επικρατήσει μέσω της δύναμης της πλειοψηφίας. Ελάχιστη είναι η αρετή στη δράση των πολλών. Όταν οι πολλοί θα ψηφίσουν τελικά υπέρ της εξάλειψης της δουλείας, θα είναι είτε γιατί αδιαφορούν για τη δουλεία είτε γιατί δεν θα έχει μείνει και πολλή για να εξαλειφθεί με την ψήφο τους¹³. Θα είναι τότε αυτοί οι μόνοι σκλάβοι. Η μόνη ψήφος που μπορεί να

¹³ Πράγματι, ενώ τα πρώτα κινήματα για την κατάργηση της δουλείας εμφανίστηκαν στην Αμερική στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, η τροποποίηση του αμερικανικού Συντάγματος για την απαγόρευση της δουλείας έγινε το 1865.

επισπεύσει την εξάλειψη της δουλείας είναι εκείνου που δηλώνει μ' αυτήν τη δική του ελευθερία.

Μαθαίνω για ένα συνέδριο που θα διεξαχθεί στη Βαλτιμόρη ή αλλού, για την επιλογή ενός υποψηφίου για την Προεδρία, το οποίο θα απαρτίζεται κυρίως από εκδότες και άνδρες οι οποίοι είναι πολιτικοί κατ' επάγγελμα. Και σκέφτομαι: Τι σημασία έχει για οποιονδήποτε ανεξάρτητο, νοήμονα και αξιοπρεπή άνθρωπο η απόφαση που θα λάβουν; Δεν θα έχουμε το πλεονέκτημα αυτής της σοφίας και εντιμότητας ούτως ή άλλως; Δεν μπορούμε να βασιζόμαστε σε κάποιες ανεξάρτητες ψήφους; Δεν υπάρχουν πολλοί στη χώρα οι οποίοι δεν παρευρίσκονται σε συνέδρια; Αλλά όχι: Διαπιστώνω ότι ο αξιοσέβαστος άνθρωπος, όπως αποκαλείται, έχει αμέσως παρεκκλίνει από τη θέση του και απελπίζεται για την πατρίδα του, όταν η πατρίδα του έχει περισσότερους λόγους να απελπιστεί γι' αυτόν. Πάραυτα υιοθετεί έναν από τους υποψηφίους που επιλέγηκαν με αυτόν τον τρόπο ως τον μόνο *διαθέσιμο*, αποδεικνύοντας έτσι ότι είναι *διαθέσιμος* ο ίδιος για οποιουδήποτε σκοπούς του δημαγωγού. Η ψήφος του δεν έχει περισσότερη αξία από εκείνη οποιουδήποτε φαύλου ξένου ή μισθοφόρου γηγενή, που μπορεί να έχει δωροδοκηθεί. Αχ, ας ήταν ένας άνθρωπος *άνθρωπος* και, όπως λέει ο γείτονάς μου, ας είχε κόκαλο στη ράχη του που να μην το διαπερνά το χέρι σου! Οι στατιστικές μας φταίνε: δηλώνουν πληθυσμό μεγαλύτερο απ' ό,τι είναι πραγματικά. Πόσοι *άνθρωποι* υπάρχουν στα 1000 τετραγωνικά χιλιόμετρα στη χώρα; Σχεδόν κανείς. Δεν προσφέρει η Αμερική κίνητρα για να εγκατασταθούν εδώ άνθρωποι; Ο Αμερικανός έχει καταντήσει ένας Odd Fellow¹⁴ – κάποιος που μπορεί να είναι γνωστός για την ανάπτυξη του οργάνου συναγελασμού του και μια έκδηλη έλλειψη νοημοσύνης και χαρούμενης αυτάρκειας, ο οποίος έχει πρώτη και κύρια έγνοια, μόλις έρθει στον κόσμο, να βεβαιωθεί ότι τα πτωχοκομεία είναι σε καλή κατάσταση, και, πριν έρθει η ώρα του να φορέσει ανδρική περιβολή, να εξασφαλίσει πόρους

¹⁴ Παραπέμπει στην ακόμα υπαρκτή αδελφότητα Independent Order of Odd Fellows και πιθανότατα κάνει λογοπαίγνιο με τη σημασία του ονόματος.

για να συντηρηθούν οι χήρες και τα ορφανά που μπορεί να προκύψουν. Κάποιος, με δυο λόγια, ο οποίος επιχειρεί να ζήσει μόνο με την ενίσχυση της εταιρείας αμοιβαίας ασφάλισης, που του έχει υποσχεθεί μια αξιοπρεπή κηδεία.

Δεν είναι φυσικό ή αυτονόητο καθήκον ενός ανθρώπου να αφοσιωθεί στην εξάλειψη οποιουδήποτε, ακόμα και του μεγαλύτερου, κακού. Μπορεί δικαίως να τον απασχολούν άλλες έγνοιες. Είναι όμως καθήκον του τουλάχιστον να νίψει τας χείρας του και, αν δεν το αναλογιστεί ξανά, να μην το υποστηρίζει έμπρακτα. Αν εγώ σκοπεύω ν' αφοσιωθώ σε άλλες ασχολίες και στοχασμούς, θα πρέπει πρώτα να βεβαιωθώ, τουλάχιστον, ότι δεν τα επιδιώκω καθισμένος πάνω στους ώμους κάποιου άλλου ανθρώπου. Πρέπει πρώτα να σηκωθώ από πάνω του, ώστε να μπορέσει κι αυτός να ακολουθήσει τους στοχασμούς του. Δείτε τι εξόφθαλμη ασυνέπεια ανέχονται οι άνθρωποι. Έχω ακούσει κάποιους από τους συμπολίτες μου να λένε: «Μακάρι να με διατάξουν να βοηθήσω στην καταστολή μιας εξέγερσης σκλάβων ή να πάω να πολεμήσω στο Μεξικό και θα δεις αν θα πάω». Ωστόσο, ο καθένας απ' αυτούς τους ίδιους ανθρώπους έχει, άμεσα με την υποταγή του κι έτσι έμμεσα με τα χρήματά του, προμηθεύσει το κράτος με έναν αντικαταστάτη. Επικροτείται ο στρατιώτης που αρνείται να υπηρετήσει σ' έναν άδικο πόλεμο από εκείνους που δεν αρνούνται να συντηρούν την άδικη κυβέρνηση που κάνει τον πόλεμο, επικροτείται από εκείνους των οποίων το νόμο και την εξουσία αψηφά και εκμηδενίζει. Σαν να μετανοούσε το κράτος τόσο, ώστε να προσλάβανε κάποιον να το μαστιγώνει ενώ αμαρτάνει, αλλά όχι τόσο, ώστε να σταματήσει ν' αμαρτάνει για μια στιγμή. Επομένως, στο όνομα της Τάξης και της Πολιτικής Κυβέρνησης, καταλήγουμε όλοι τελικά να αποτίνουμε φόρο τιμής και να υποστηρίζουμε την ίδια μας την κακία. Μετά το αρχικό κοκκίνισμα ντροπής για την αμαρτία, έρχεται η αδιαφορία. Κι από αντίθετη στην ηθική γίνεται, όπως φαίνεται, χωρίς ηθική και όχι εντελώς αχρείαστη για τη ζωή που έχουμε φτιάξει.

Το πιο εμφανές και διαδεδομένο σφάλμα χρειάζεται, για να συντηρηθεί, τη μέγιστη ουδετερότητα της αρετής. Την ελαφριά μομφή στην οποία είναι συχνά επιρρεπής η αρετή του πατριωτισμού, είναι πιο πιθανό να την επισύρουν οι υψηλόφρονες. Εκείνοι οι οποίοι, ενώ αποδοκιμάζουν το χαρακτήρα και τα μέτρα μιας κυβέρνησης, της παραχωρούν την υποταγή και υποστήριξή τους αποτελούν αναμφίβολα τους πιο ευσυνείδητους υποστηρικτές της κι έτσι συχνά τα σοβαρότερα εμπόδια για τη μεταρρύθμιση. Κάποιοι απευθύνουν εκκλήσεις προς την Πολιτεία να διαλύσει την Ένωση¹⁵, να αψηφήσει τις εντολές του Προέδρου. Γιατί δεν τη διαλύουν οι ίδιοι -την ένωση μεταξύ αυτών και της Πολιτείας- και να αρνηθούν να πληρώσουν το μερίδιό τους στο δημόσιο ταμείο; Δεν έχουν αυτοί την ίδια σχέση με την Πολιτεία που έχει η Πολιτεία με την Ένωση; Και δεν έχουν αποτρέψει οι ίδιοι λόγοι την Πολιτεία να αντισταθεί στην Ένωση που έχουν αποτρέψει αυτούς να αντισταθούν στην Πολιτεία;

Πώς μπορεί να είναι ικανοποιημένος ένας άνθρωπος με το να τρέφει απλώς μια άποψη και να την απολαμβάνει; Υπάρχει καμία απόλαυση, αν η άποψή του είναι ότι αδικείται; Αν ο γείτονάς σου σε εξαπατήσει και σου πάρει ένα και μόνο δολάριο, δεν μένεις ικανοποιημένος με τη γνώση ότι σε έκλεψε ή λέγοντας ότι σε έκλεψε ή ακόμα και κάνοντάς του έκκληση να σου δώσει αυτό που σου οφείλει, αλλά ενεργείς αμέσως για να εξασφαλίσεις το πλήρες ποσό και φροντίζεις να μην σε εξαπατήσει ποτέ ξανά. Η δράση που πηγάζει από ηθικές αρχές – η αντίληψη και η εκπλήρωση του σωστού- αλλάζει πράγματα και σχέσεις. Είναι ουσιαστικά επαναστατική και δεν συμφωνεί όλως διόλου με οτιδήποτε προϋπήρχε. Έχει οδηγήσει σε διαίρεση όχι μόνο Κρατών και εκκλησιών αλλά και οικογενειών. Διχάζει μάλιστα και το άτομο, διαχωρίζοντας μέσα του το διαβολικό και το θεϊκό.

¹⁵ Αναφέρεται στο κίνημα που αναπτύχθηκε σε βόρειες αλλά και νότιες πολιτείες και υποστήριζε την ανεξαρτητοποίησή τους από τις ΗΠΑ ως αντίδραση στο ζήτημα της δουλείας.

Υπάρχουν άδικοι νόμοι. Θα είμαστε πρόθυμοι να τους υπακούμε ή θα καταβάλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια για να τους αλλάξουμε και, μέχρι να επιτύχουμε, θα τους υπακούμε ή μήπως θα τους παραβούμε αμέσως; Οι άνθρωποι συνήθως, υπό μια κυβέρνηση όπως η σημερινή, πιστεύουν ότι πρέπει να περιμένουν μέχρι να πείσουν την πλειοψηφία να τους αλλάξει. Θεωρούν ότι, αν αντισταθούν, η αντιμετώπιση του κακού θα είναι χειρότερη απ' το ίδιο το κακό. Αλλά φταίει η ίδια η κυβέρνηση που η αντιμετώπιση είναι χειρότερη απ' το κακό. Αυτή την κάνει χειρότερη. Γιατί δεν είναι πιο ικανή να προβλέπει και να προνοεί για την αναμόρφωση; Γιατί δεν εκτιμά τη σοφή μειοψηφία της; Γιατί φωνάζει και αντιστέκεται προτού πληγωθεί; Γιατί δεν παρακινεί τους πολίτες της να επαγρυπνούν, για να της επισημαίνουν τα σφάλματά της, και να ενεργούν καλύτερα απ' ό,τι τους ζητά; Γιατί πάντα σταυρώνει το Χριστό και αφορίζει τον Κοπέρνικο¹⁶ και τον Λούθηρο, κι ανακηρύσσει επαναστάτες τον Washington και τον Franklin;

Θα πίστευε κανείς ότι η συνειδητή και έμπρακτη απάρνηση της εξουσίας της είναι το μόνο παράπτωμα που δεν έχει αναλογιστεί η κυβέρνηση. Ειδήλλως, γιατί δεν έχει ορίσει τη σαφή, κατάλληλη και ανάλογη ποινή του; Αν ένας άνθρωπος χωρίς περιουσία αρνηθεί μία και μόνο φορά να αποδώσει 9 σελίνια στο Κράτος¹⁷, θα μπει στη φυλακή για μια χρονική περίοδο η οποία δεν περιορίζεται απ' οποιονδήποτε νόμο γνωρίζω και κρίνεται αποκλειστικά από εκείνους που τον βάζουν εκεί. Αλλά, αν έκλεβε απ' το Κράτος ένα ποσό 90 φορές τα 9 σελίνια, σύντομα θα τον άφηναν ξανά ελεύθερο.

Αν η αδικία αποτελεί μέρος της απαραίτητης τριβής της μηχανής της κυβέρνησης, άφησέ την, άσ' την. Ίσως να εξομαλυνθεί, σίγουρα η μηχανή θα καταπονηθεί. Αν η αδικία έχει ένα ελατήριο ή μια τροχαλία ή ένα σκοινί ή μια στρόφαλο αποκλειστικά γι' αυτήν, τότε ίσως θα πρέπει να σκεφτείς μήπως η αποκατάσταση θα είναι χειρότερη από το ίδιο το κακό. Αλλά αν είναι τέτοια,

¹⁶ Στην πραγματικότητα, ο Κοπέρνικος δεν αφορίστηκε.

¹⁷ Αυτό ήταν το ποσό του κεφαλικού φόρου που αρνήθηκε να πληρώσει ο Thoreau.

ώστε να χρειάζεται εσένα ως συντελεστή αδικίας σε βάρος άλλου, τότε, εγώ λέω, παραβίασε το νόμο. Ας είναι η ζωή σου μια κόντρα τριβή για να σταματήσει η μηχανή. Αυτό που πρέπει να κάνω είναι να φροντίζω, αν μη τι άλλο, να μην συμβάλω στο κακό που καταδικάζω.

Ως προς την υιοθέτηση των μεθόδων που έχει παράσχει το Κράτος για την αντιμετώπιση του κακού, δεν ξέρω να υπάρχουν τέτοιες μέθοδοι. Απαιτούν πάρα πολύ χρόνο και στο μεταξύ θα χαθεί η ζωή ενός ανθρώπου. Έχω άλλες υποθέσεις να φροντίσω. Ήρθα σ' αυτόν τον κόσμο όχι κυρίως για να τον φτιάξω αλλά για να ζήσω σ' αυτόν, είτε είναι καλός είτε κακός. Ένας άνθρωπος δεν πρέπει να κάνει τα πάντα αλλά κάτι. Κι επειδή δεν μπορεί να κάνει τα πάντα, δεν είναι απαραίτητο να κάνει κάτι λάθος. Δεν είναι περισσότερο δουλειά μου ν' απευθύνω αιτήματα στον Κυβερνήτη ή το Νομοθετικό Σώμα απ' όσο είναι δική τους ν' απευθύνουν σ' εμένα. Κι αν δεν εισακούσουν την έκκλησή μου, τι πρέπει να κάνω τότε; Αλλά, σ' αυτή την περίπτωση, το Κράτος δεν προβλέπει κανέναν τρόπο: το ίδιο του το Σύνταγμα είναι το κακό. Αυτή η άποψη μπορεί να φαίνεται σκληρή, άκαμπτη και ασυμβίβαστη, αλλά προορίζεται για να μεταχειριστεί με την ύψιστη καλοσύνη και φροντίδα το μόνο πνεύμα που μπορεί να την εκτιμήσει ή την αξίζει. Έτσι είναι κάθε αλλαγή προς το καλύτερο, όπως η γέννηση κι ο θάνατος, που προκαλούν σπασμούς στο σώμα.

Δεν διστάζω να πω ότι εκείνοι που αυτοαποκαλούνται υπέρμαχοι της κατάργησης της δουλείας θα πρέπει αμέσως να αποσύρουν τη στήριξή τους, προσωπική και οικονομική, προς την κυβέρνηση της Μασαχουσέτης και να μην περιμένουν ώσπου να αποτελούν πλειοψηφία του ενός, για να ζήσουν την επικράτηση του σωστού μέσω αυτών. Νομίζω ότι είναι αρκετό να έχουν το Θεό στο πλευρό τους, χωρίς να περιμένουν εκείνον τον άλλο. Εξάλλου, οποιοσδήποτε άνθρωπος είναι πιο δίκαιος απ' τους γείτονές του αποτελεί ήδη μια πλειοψηφία του ενός.

Συναντώ την αμερικανική κυβέρνηση, ή μάλλον τον εκπρόσωπό της, την πολιτειακή κυβέρνηση, απευθείας και κατά πρόσωπο, μία φορά το χρόνο –όχι περισσότερο- στο πρόσωπο του φοροεισπράκτορά της. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο ένας άνθρωπος στη δική μου θέση τη συναντά αναγκαστικά. Και λέει τότε ξεκάθαρα: «Αναγνώρισέ με». Και ο απλούστερος, αποτελεσματικότερος και, στην παρούσα κατάσταση, αναγκαιότερος τρόπος να διαπραγματευτείς μαζί της σε αυτό το κομβικό σημείο, να εκφράσεις την ελάχιστη ικανοποίηση και αγάπη σου γι' αυτήν είναι να την αρνηθείς εκείνη τη στιγμή. Ο συμπολίτης μου ο φοροεισπράκτορας είναι ακριβώς ο άνθρωπος που έχω να αντιμετωπίσω –γιατί σε τελική ανάλυση αντιπαρατίθεμαι σε ανθρώπους και όχι σε μια περγαμηνή- και έχει οικειοθελώς επιλέξει να είναι αντιπρόσωπος της κυβέρνησης. Πώς θα μάθει για τα καλά τι είναι και τι κάνει ως λειτουργός της κυβέρνησης, ή ως άνθρωπος, αν δεν υποχρεωθεί να σκεφτεί εάν θα αντιμετωπίσει εμένα, το γείτονά του, για τον οποίο τρέφει σεβασμό, ως γείτονα και καλοπροαίρετο άνθρωπο ή ως έναν παλαβό και ταραχοποιό, και να διαπιστώσει αν μπορεί να υπερβεί αυτή την παρεμπόδιση στις φιλικές προθέσεις του χωρίς μια πιο απρεπή και παρορμητική σκέψη ή κουβέντα, αντίστοιχη με την πράξη του; Είμαι σίγουρος γι' αυτό: Αν χίλιοι, αν εκατό, αν δέκα άνθρωποι που θα μπορούσα να ονομάσω, αν δέκα *έντιμοι* άνθρωποι μόνο, μάλλον αν ένας *ΕΝΤΙΜΟΣ* άνθρωπος σε αυτή την Πολιτεία, της Μασαχουσέτης, *παύοντας να κρατά δούλους*, αποσυρόταν πραγματικά από αυτήν τη συνεταιρική σχέση και τον έκλειναν γι' αυτό στην επαρχιακή φυλακή, αυτό θα συνεπαγόταν την κατάργηση της δουλείας στην Αμερική. Γιατί σημασία δεν έχει πόσο μικρή μπορεί να φαίνεται η αρχή –ό,τι γίνεται μία φορά καλά γίνεται για πάντα. Αλλά μας αρέσει περισσότερο να μιλάμε γι' αυτό, αυτό που λέμε ότι είναι η αποστολή μας. Η μεταρρύθμιση κρατά πολλές δεκάδες εφημερίδες στην υπηρεσία της αλλά ούτε έναν άνθρωπο. Αν ο σεβαστός μου γείτονας, ο εκπρόσωπος της Πολιτείας, ο οποίος σκοπεύει να αφιερώσει τη ζωή του στη διευθέτηση του ζητήματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην αίθουσα συσκέψεων του Συμβουλίου, αντί να απειληθεί με

τις φυλακές της Καρολίνας ¹⁸ , διαμαρτυρόταν κρατούμενος της Μασαχουσέτης, της Πολιτείας που τόσο αδημονεί να φορτώσει την αμαρτία της δουλείας στην αδελφή της –αν και, επί του παρόντος, βρίσκει μόνο μια πράξη φιλοξενίας ως αιτία διαμάχης μαζί της-, το Νομοθετικό Σώμα δεν θα «πάγωνε» πλήρως το θέμα τον επόμενο χειμώνα.

Υπό μία κυβέρνηση που φυλακίζει άδικα, η πραγματική θέση για έναν δίκαιο άνθρωπο είναι και για τον ίδιο στη φυλακή. Το κατάλληλο μέρος σήμερα, το μοναδικό μέρος που έχει παράσχει η Μασαχουσέτη για τα πιο ελεύθερα και λιγότερο αποκαρδιωμένα πνεύματα που έχει είναι οι φυλακές της: να απομακρυνθούν και να μαντρωθούν εκτός της Πολιτείας με δική της ενέργεια, όπως έχουν ήδη απομακρυνθεί από μόνοι τους λόγω των αρχών τους. Εκεί θα έπρεπε να τους βρει ο σκλάβος που δραπετεύει και ο Μεξικανός κρατούμενος με αναστολή και ο Ινδιάνος που κάνει έκκληση για τις αδικίες της φυλής του, σε αυτό το χωριστό αλλά πιο ελεύθερο και έντιμο έδαφος, όπου η Πολιτεία τοποθετεί εκείνους που δεν είναι *μαζί* της αλλά *εναντίον* της –στη μόνη στέγη σε μια Πολιτεία δούλων όπου μπορεί ένας ελεύθερος άνθρωπος να μείνει με αξιοπρέπεια. Αν κάποιος πιστεύει ότι η επιρροή του θα χαθεί εκεί κι η φωνή του δεν θα βασανίζει πια το αφτί της Πολιτείας, ότι δεν θα είναι τόσο σημαντικός εχθρός κλεισμένος στη φυλακή της, δεν γνωρίζει πόσο ισχυρότερη είναι η αλήθεια από το σφάλμα ούτε πόσο πιο εύγλωττα και αποτελεσματικά μπορεί να πολεμήσει την αδικία εκείνος που την έχει βιώσει λίγο στο πετσί του. Ρίξε ολόκληρο το δικαίωμα επιλογής σου, όχι μόνο μια ψήφο, ένα κομμάτι χαρτί, αλλά όλη σου την επιρροή. Μια μειοψηφία είναι ανίσχυρη όσο συμμορφώνεται με την πλειοψηφία –δεν είναι καν μειοψηφία τότε-, αλλά είναι ακαταμάχητη όταν στέκεται εμπόδιο με όλο της το βάρος. Αν η επιλογή της Πολιτείας είναι είτε να κρατήσει όλους τους δίκαιους ανθρώπους στη φυλακή είτε να σταματήσει τον πόλεμο και τη δουλεία, δεν θα διστάσει να διαλέξει. Αν χίλιοι άνθρωποι δεν πλήρωναν φόρους φέτος,

¹⁸ Αναφέρεται στον γείτονά του Samuel Hoar, ο οποίος το 1844 πήγε, ως αντιπρόσωπος του Νομοθετικού Σώματος της Μασαχουσέτης, στη Ν. Καρολίνα για να διαμαρτυρηθεί για την εκεί σύλληψη μαύρων ναυτικών και εκδιώχθηκε από την Πολιτεία.

αυτό δεν θα αποτελούσε βίαιη και αιματηρή ενέργεια, όσο το να πληρώσουν και να δώσουν τη δυνατότητα στην Πολιτεία να διαπράξει βία και να χύσει αθώο αίμα. Αυτός είναι, μάλιστα, ο ορισμός μιας ειρηνικής επανάστασης, αν αυτή είναι δυνατή. Αν ο φοροεισπράκτορας ή οποιοσδήποτε άλλος δημόσιος λειτουργός με ρωτήσει, όπως έχει συμβεί, «Μα τι να κάνω;», η απάντησή μου είναι η εξής: «Αν πραγματικά θέλεις να κάνεις κάτι, παραιτήσου από τη θέση σου». Όταν ο υπήκοος αρνείται να δηλώσει πίστη και υποταγή και ο δημόσιος λειτουργός παραιτείται από τη θέση του, τότε η επανάσταση γίνεται πραγματικότητα. Αλλά, ακόμα κι αν υποθέσουμε ότι χυνόταν αίμα. Δεν υπάρχει κάποιου είδους αιματοχυσία όταν λαβώνεται η συνείδηση; Από αυτή την πληγή ξεχύνονται η πραγματική ανθρωπιά και αθανασία ενός ανθρώπου και η αιμορραγία καταλήγει σ' έναν παντοτινό θάνατο. Βλέπω αυτή την αιμορραγία σήμερα.

Εξέτασα παραπάνω τη φυλάκιση του παραβάτη και όχι την κατάσχεση των αγαθών του –αν και τα δύο εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό-, γιατί εκείνοι οι οποίοι υπερασπίζονται το αγνότερο δίκαιο, και ως εκ τούτου είναι πιο επικίνδυνοι για ένα διεφθαρμένο Κράτος, συνήθως δεν έχουν αφιερώσει πολύ χρόνο στη συσσώρευση περιουσίας. Σε αυτούς, το Κράτος προσφέρει σχετικά μικρή υπηρεσία κι ένας μικρός φόρος είναι πιθανό να φανεί εξωφρενικός, ιδίως αν είναι υποχρεωμένοι να τον κερδίσουν με έκτακτη χειρωνακτική εργασία. Αν κάποιος ζούσε χωρίς να χρησιμοποιεί καθόλου το χρήμα, η ίδια η Πολιτεία θα δίσταζε να του ζητήσει. Αλλά ο πλούσιος –χωρίς να θέλω να κάνω διακρίσεις- ξεπουλιέται πάντα στο θεσμό που τον κάνει πλούσιο. Μιλώντας απόλυτα, όσο περισσότερο χρήμα τόσο λιγότερη αρετή. Γιατί το χρήμα μπαίνει ανάμεσα σ' έναν άνθρωπο και τα πράγματα που επιθυμεί και τα εξασφαλίζει για λογαριασμό του. Και σίγουρα δεν ήταν μεγάλη αρετή να το αποκτήσει. Το χρήμα καθησυχάζει πολλά ερωτήματα τα οποία διαφορετικά θα αναγκαζόταν να απαντήσει, ενώ το μόνο ζήτημα που θέτει είναι το δύσκολο αλλά πολυτελές, πώς να το ξοδέψει. Έτσι το ηθικό έδαφος απομακρύνεται κάτω απ' τα πόδια του. Οι ευκαιρίες να ζήσει μειώνονται κατ'

αναλογία με την αύξηση των λεγόμενων «μέσων». Το καλύτερο που μπορεί να κάνει κανείς για την καλλιέργειά του όταν πλουτίσει είναι να προσπαθήσει να υλοποιήσει τα σχέδια που έκανε όταν ήταν φτωχός. Ο Χριστός απάντησε στους Ηρωδιανούς σύμφωνα με την κατάστασή τους. «Δείξτε μου το νόμισμα του φόρου», είπε, και κάποιος έβγαλε από την τσέπη του ένα δηνάριο. Αν χρησιμοποιείτε νομίσματα που φέρουν τη μορφή του Καίσαρα και σε αυτόν οφείλουν την ισχύ και την αξία τους, *αν είστε δηλαδή άνθρωποι του Κράτους* και ευχαρίστως απολαμβάνετε τα οφέλη της κυβέρνησής του, τότε ανταποδώστε του κάτι απ' αυτά που του ανήκουν όταν σας το ζητάει, «Αποδώστε, λοιπόν, στον Καίσαρα εκείνα που ανήκουν στον Καίσαρα, και στο Θεό εκείνα που ανήκουν στο Θεό»¹⁹ -αφήνοντάς τους στην προηγούμενη άγνοιά τους ως προς το ποια είναι ποια. Γιατί δεν ήθελαν να ξέρουν.

Όταν συζητώ με τους πιο ελεύθερους από τους γείτονές μου, αντιλαμβάνομαι πως, ό,τι κι αν λένε για το μέγεθος και τη σοβαρότητα του ζητήματος και για την εκτίμησή τους για την κοινωνική γαλήνη, η ουσία είναι ότι δεν μπορούν να στερηθούν την προστασία της υπάρχουσας κυβέρνησης και τρέμουν τις συνέπειες της ανυπακοής τους προς αυτήν, για την περιουσία και τις οικογένειές τους. Εγώ, από την πλευρά μου, θέλω να πιστεύω ότι δεν βασίζομαι ποτέ στην προστασία του Κράτους. Αλλά, αν αρνηθώ την εξουσία του Κράτους όταν μου δώσει το σημείωμα για τους οφειλόμενους φόρους, σύντομα θα μου πάρει και θα μου αχρηστέψει όλη την περιουσία κι έτσι θα προκαλέσει ατελείωτη ενόχληση σ' εμένα και τα παιδιά μου. Αυτό είναι σκληρό. Καθιστά αδύνατο για έναν άνθρωπο να ζήσει έντιμα και ταυτόχρονα άνετα από υλική άποψη. Δεν θ' αξίζει τον κόπο να συσσωρεύσεις περιουσία, γιατί είναι βέβαιο ότι θα τη χάσεις πάλι. Πρέπει να νοικιάζεις ή να κάνεις κατάληψη σε ακατοίκητους χώρους και να καλλιεργείς μόνο μια μικρή σοδειά και να την καταναλώνεις γρήγορα. Πρέπει να ζεις μέσα σου και να βασίζεσαι στον εαυτό σου πάντα, με τα υπάρχοντά σου μαζεμένα κι έτοιμος να ξεκινήσεις, και να μην έχεις πολλές ανοικτές υποθέσεις. Ένας άνθρωπος

¹⁹ Κατά Ματθαίον, Κεφ. 22: 19-22.

μπορεί να πλουτίσει και στην Τουρκία ακόμα, αν είναι από κάθε άποψη καλός υπήκοος της τουρκικής κυβέρνησης. Ο Κομφούκιος είπε: «Σ' ένα κράτος όπου κυριαρχούν οι αρχές της λογικής, η φτώχεια και η μιζέρια είναι ντροπή. Σ' ένα κράτος όπου δεν κυριαρχούν οι αρχές της λογικής, τα πλούτη και οι τιμές είναι ντροπή». Όχι, μέχρι να θελήσω να μου προσφέρει η Μασαχουσέτη την προστασία της σε κάποιο μακρινό λιμάνι του Νότου, όπου θα κινδυνεύει η ελευθερία μου, ή μέχρι να δοθώ ολόψυχα στη δημιουργία περιουσίας στον τόπο μου με ειρηνική δραστηριότητα, έχω τη δυνατότητα να αρνούμαι την υποταγή στη Μασαχουσέτη και το δικαίωμά της στην ιδιοκτησία και τη ζωή μου. Μου κοστίζει λιγότερο από κάθε άποψη να υποστώ την ποινή της ανυπακοής προς την Πολιτεία απ' ό,τι θα μου κόστιζε αν συμμορφωνόμουν. Θα ένιωθα σαν ν' άξιζα λιγότερο σ' εκείνη την περίπτωση.

Πριν από κάποια χρόνια, με βρήκε η Πολιτεία εκ μέρους της Εκκλησίας και με διέταξε να πληρώσω ένα ορισμένο ποσό για την ενίσχυση ενός ιερέα του οποίου τα κηρύγματα παρακολουθούσε ο πατέρας μου αλλά ποτέ εγώ ο ίδιος. «Πλήρωσε», είπε, «αλλιώς θα φυλακιστείς». Αρνήθηκα να πληρώσω. Αλλά, δυστυχώς, κάποιος άλλος θεώρησε σωστό να πληρώσει. Δεν καταλάβαινα γιατί έπρεπε να επιβαρυνθεί ο δάσκαλος για την ενίσχυση του ιερέα και όχι ο ιερέας για το δάσκαλο. Γιατί δεν ήμουν δάσκαλος του Κράτους αλλά συντηρούσα τον εαυτό μου με εθελοντικές συνδρομές. Δεν καταλάβαινα γιατί δεν διεκδικούσε φόρο ο μορφωτικός σύλλογος ζητώντας από το Κράτος να υποστηρίξει την απαίτησή του, αλλά κι από την Εκκλησία. Ωστόσο, μετά από απαίτηση των εκλεγμένων επιτρόπων, καταδέχθηκα να κάνω μια τέτοια δήλωση γραπτώς: «Γνωστοποιώ σε όλους δια της παρούσης ότι εγώ, ο Henry Thoreau, δεν επιθυμώ να θεωρούμαι μέλος οποιουδήποτε κοινωνικού οργανισμού στον οποίο δεν έχω δηλώσει συμμετοχή». Αυτό το έδωσα στον δημοτικό υπάλληλο και το δέχτηκε. Το Κράτος, έχοντας μάθει έτσι ότι δεν επιθυμούσα να θεωρούμαι μέλος αυτής της εκκλησίας, δεν μου ξαναζήτησε κάτι παρόμοιο από τότε, αν και είπε ότι έπρεπε να επιμείνει στην αρχική του υπόθεση εκείνη τη φορά. Αν ήξερα να τους απαριθμήσω, θα είχα τότε

διαγραφεί επιμελώς από όλους τους οργανισμούς στους οποίες ποτέ δεν εγγράφηκα. Αλλά δεν ήξερα πού θα μπορούσα να βρω έναν τέτοιο πλήρη κατάλογο.

Δεν έχω πληρώσει κεφαλικό φόρο εδώ κι έξι χρόνια. Μ' έκλεισαν μια φορά σε μια φυλακή εξαιτίας αυτού, για μια νύχτα. Και, καθώς στεκόμουν και αναλογιζόμουν τους τοίχους από συμπαγή πέτρα, πάχους σχεδόν ενός μέτρου, την πόρτα από ξύλο και σίδηρο, πάχους 30 εκατοστών, και τα σιδερένια κάγκελα που εμπόδιζαν το φως, ήταν αδύνατον να μην μου κάνει εντύπωση η ανοησία αυτού του θεσμού που μου φερόταν σαν να ήμουν μόνο σάρκα, αίμα και κόκαλα, που μπορούσαν να φυλακιστούν. Απορούσα που κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτός ήταν ο καλύτερος τρόπος να με χρησιμοποιήσει και δεν σκέφτηκε ποτέ να αξιοποιήσει τις υπηρεσίες μου με κάποιον τρόπο. Κατάλαβα ότι, αν υπήρχε ένας πέτρινος τοίχος ανάμεσα σ' εμένα και τους συμπολίτες μου, είχαν έναν ακόμα δυσκολότερο να σκαρφαλώσουν ή να διαπεράσουν, για να φτάσουν να είναι τόσο ελεύθεροι όσο ήμουν εγώ. Ούτε για μια στιγμή δεν ένιωσα περιορισμένος κι οι τοίχοι μου φαίνονταν μεγάλη σπατάλη πέτρας και λάσπης. Ένιωθα σαν να 'χα μόνο εγώ, απ' όλους μου τους συμπολίτες, πληρώσει το φόρο μου. Ήταν ολοφάνερο ότι δεν ήξεραν πώς να με αντιμετωπίσουν αλλά φέρονταν σαν υπανάπτυκτοι. Κάθε απειλή και κάθε φιλοφρόνησή τους ήταν μια γκάφα, γιατί πίστευαν ότι η βασική μου επιθυμία ήταν να βρεθώ στην άλλη πλευρά του πέτρινου τοίχου. Δεν μπορούσα να μη χαμογελάω βλέποντας με πόση επιμέλεια κλειδαμπάρωναν τους στοχασμούς μου, που τους ακολουθούσαν έξω ξανά χωρίς κανένα εμπόδιο, και, στην πραγματικότητα, μόνο αυτοί ήταν επικίνδυνοι. Καθώς δεν μπορούσαν να φτάσουν σ' εμένα, είχαν αποφασίσει να τιμωρήσουν το σώμα μου, όπως τ' αγόρια που δεν μπορούν να επιτεθούν σε κάποιον που του 'χουν άχτι και κακομεταχειρίζονται το σκύλο του. Κατάλαβα ότι το Κράτος είναι ανόητο, ότι είναι δειλό σα μια γυναίκα μόνη με τα ασημικά της, και ότι δεν μπορεί να διακρίνει τους φίλους απ' τους εχθρούς του. Έτσι έχασα όσο σεβασμό μου είχε απομείνει κι ένιωσα οίκτο γι' αυτό.

Επομένως το Κράτος ποτέ δεν αντιπαρατίθεται σκόπιμα με το πνεύμα ή την ηθική ενός ανθρώπου αλλά μόνο με το σώμα του, τις αισθήσεις του. Δεν είναι εξοπλισμένο με ανώτερο πνεύμα ή εντιμότητα αλλά με ανώτερη υλική δύναμη. Εγώ δεν γεννήθηκα για να εξαναγκάζομαι. Θα αναπνέω με τον δικό μου τρόπο. Για να δούμε ποιος είναι ο δυνατότερος. Τι δύναμη έχει ένα πλήθος; Μόνο εκείνοι που υπακούουν σ' ένα νόμο ανώτερο απ' ό,τι εγώ μπορούν να μου επιβληθούν. Με πιέζουν να γίνω σαν αυτούς. Δεν έχω ακούσει γι' ανθρώπους να τους αναγκάζουν να ζήσουν με αυτόν ή τον άλλον τρόπο κάποια πλήθη. Τι είδους ζωή θα ήταν αυτή; Όταν συναντώ μια κυβέρνηση η οποία μου λέει «Τα λεφτά σου ή τη ζωή σου», γιατί θα πρέπει να βιαστώ να της δώσω τα λεφτά μου; Μπορεί να είναι σε μεγάλη δυσχέρεια και να μην ξέρει τι να κάνει. Δεν μπορώ να βοηθήσω σε αυτό. Πρέπει να βοηθήσει αυτή τον εαυτό της, όπως κάνω κι εγώ. Δεν αξίζει να κλαψουρίζει. Δεν είμαι εγώ υπεύθυνος για την επιτυχή λειτουργία του μηχανισμού της κοινωνίας. Δεν είμαι ο γιος του μηχανικού. Βλέπω πως, όταν ένα βελανίδι κι ένα κάστανο πέφτουν δίπλα-δίπλα, το ένα δεν μένει αδρανές, για να κάνει χώρο στο άλλο, αλλά και τα δύο υπακούουν στους δικούς τους νόμους και ξεφυτρώνουν, μεγαλώνουν και ανθούν όσο καλύτερα μπορούν, ώσπου το ένα ίσως να επισκιάσει και να καταστρέψει το άλλο. Αν ένα φυτό δεν μπορεί να ζήσει σύμφωνα με τη φύση, πεθαίνει. Το ίδιο κι ένας άνθρωπος.

Η νύχτα στη φυλακή ήταν κάτι πρωτόγνωρο και αρκετά ενδιαφέρον. Οι κρατούμενοι ήταν στην πύλη με το πουκάμισο όταν μπήκα, κουβεντιάζοντας και απολαμβάνοντας το βραδινό αέρα. Αλλά ο φύλακας είπε «Ελάτε, παιδιά, ώρα να κλειδώσω», κι έτσι σκόρπισαν κι άκουγα τα βήματά τους να επιστρέφουν στα άδεια διαμερίσματα. Ο φύλακας μου σύστησε το συγκρατούμενό μου ως έναν «πρώτης τάξεως τύπο και έξυπνο άνθρωπο». Όταν η πόρτα έκλεισε, ο συγκρατούμενός μου μου έδειξε πού να κρεμάσω το καπέλο μου και τα διάφορα κατατόπια. Τα δωμάτια ασβεστώνονταν μια φορά το μήνα και το συγκεκριμένο, τουλάχιστον, ήταν το λευκότερο, το πιο λιτά επιπλωμένο κι ίσως το πιο συγυρισμένο διαμέρισμα στην πόλη. Όπως

ήταν φυσικό, ήθελε να μάθει από πού ήμουν και πώς βρέθηκα εκεί. Και, αφού του είπα, τον ρώτησα κι εγώ με τη σειρά μου πώς βρέθηκε εκεί, υποθέτοντας ασφαλώς ότι ήταν έντιμος άνθρωπος. Και, με τα δεδομένα του κόσμου, πιστεύω ότι ήταν. «Με κατηγορούν ότι έκαψα έναν αχυρώνα», είπε, «αλλά δεν το έκανα». Απ' ό,τι μπόρεσα να μάθω, πιθανότατα είχε πάει να κοιμηθεί πιωμένος σ' έναν αχυρώνα, κάπνιζε εκεί την πίπα του κι έτσι κάηκε ένας αχυρώνας. Είχε τη φήμη έξυπνου ανθρώπου, ήταν εκεί κάπου τρεις μήνες περιμένοντας να γίνει η δίκη του και θα 'πρεπε να περιμένει άλλο τόσο. Αλλά ήταν αρκετά προσαρμοσμένος στο περιβάλλον κι ευχαριστημένος, μια που είχε δωρεάν τροφή και στέγη και θεωρούσε ότι του φέρονταν καλά.

Αυτός έπιασε το ένα παράθυρο κι εγώ το άλλο. Και διαπίστωσα πως, αν έμενε κανείς εκεί για πολύ, η κύρια ασχολία του θα ήταν να κοιτάζει απ' το παράθυρο. Σύντομα είχα διαβάσει όλα τα φυλλάδια που είχαν αφήσει εκεί, είχα εξετάσει τα σημεία απ' όπου είχαν δραπετεύσει προηγούμενοι κρατούμενοι κι όπου είχε πριονιστεί ένα κιγκλίδωμα, κι είχα ακούσει την ιστορία των διαφόρων που είχαν μείνει στο δωμάτιο. Γιατί, όπως διαπίστωσα, ακόμα κι εκεί υπήρχε μια ιστορία και κουτσομπολιά που δεν κυκλοφορούσαν ποτέ πέρα από τα τείχη της φυλακής. Πιθανότατα αυτό είναι το μόνο οίκημα στην πόλη όπου γράφονται στιχάκια, τα οποία μετά διανέμονται αλλά δεν δημοσιεύονται. Μου έδειξαν αρκετούς νεαρούς που τους έπιασαν στην προσπάθεια να δραπετεύσουν και τα τραγουδούσαν για εκδίκηση.

Έκανα στο συγκάτοικό μου βροχή από ερωτήσεις, από φόβο ότι δεν θα τον ξανάβλεπα. Αλλά τελικά μου έδειξε το κρεβάτι μου και μ' άφησε να σβήσω τη λάμπα.

Ήταν σα να ταξίδευα σε μια χώρα μακρινή, μια χώρα τέτοια που δεν περίμενα ποτέ να αντικρίσω, ξαπλωμένος εκεί για μια νύχτα. Μου φαινόταν ότι άκουγα για πρώτη φορά τον ήχο του δημοτικού ρολογιού και τους βραδινούς ήχους του χωριού, μια που κοιμόμασταν με ανοιχτά τα παράθυρα, που ήταν μέσα

απ' το κιγκλίδωμα. Είδα τη γενέτειρά μου σ' ένα μεσαιωνικό φως και το Concord²⁰ μας μεταμορφώθηκε σ' ένα ποταμάκι του Ρήνου και οράματα ιπποτών και κάστρων περνούσαν απ' τα μάτια μου. Τις φωνές παλιών αστών άκουγα στους δρόμους. Άθελά μου έβλεπα κι άκουγα ό,τι γινόταν και λεγόταν στην κουζίνα του γειτονικού πανδοχείου – μια ολότελα νέα και σπάνια εμπειρία για μένα. Ήταν μια πιο κοντινή ματιά στη γενέτειρά μου. Ήμουν πραγματικά μέσα της. Δεν είχα ξαναδεί ποτέ τους θεσμούς της. Η φυλακή είναι ένα από τα ιδιαίτερα ιδρύματά της, γιατί είναι πρωτεύουσα επαρχίας. Άρχισα να καταλαβαίνω καλύτερα τους κατοίκους της.

Το πρωί, έβαλαν το πρωινό μας μέσα από το άνοιγμα στην πόρτα, σε μικρά τετράγωνα τσίγκινα δοχεία, φτιαγμένα να χωράνε, που περιείχαν μισό λίτρο κακάο, μαύρο ψωμί κι ένα σιδερένιο κουτάλι. Όταν φώναξαν να δώσουμε πίσω τα δοχεία, είχα την αφέλεια να αφήσω το ψωμί που μου είχε περισσέψει, αλλά ο σύντροφός μου το άρπαξε λέγοντας ότι έπρεπε να το κρατήσω για το μεσημεριανό ή το βραδινό. Λίγο αργότερα, τον άφησαν να βγει για να πάει να φτιάξει άχυρο σ' ένα διπλανό χωράφι, όπου πήγαινε κάθε μέρα, και θα γύριζε το μεσημέρι. Έτσι μου ευχήθηκε «καλημέρα» λέγοντας ότι μάλλον δεν θα με ξανάβλεπε.

Όταν βγήκα από τη φυλακή – μια που κάποιος επενέβη και πλήρωσε το φόρο- δεν αντιλήφθηκα μεγάλες αλλαγές στο χωριό μας, όπως αυτές που παρατηρεί κάποιος που μπαίνει νέος και βγαίνει γκριζομάλλης, με βήμα ασταθές. Κι ωστόσο μια αλλαγή είχε επέλθει στο βλέμμα μου πάνω στο τοπίο – την πόλη, την Πολιτεία, τη χώρα- μεγαλύτερη απ' οποιαδήποτε αλλαγή θα μπορούσε να προκαλέσει μόνο ο χρόνος. Είδα ακόμα πιο καθαρά την Πολιτεία στην οποία ζούσα. Είδα σε ποιο βαθμό μπορούσα να εμπιστευόμαι τους ανθρώπους ανάμεσα στους οποίους ζούσα, ως καλούς γείτονες και φίλους, ότι η φιλία τους ήταν μόνο για τις καλές στιγμές, ότι δεν το είχαν ως σκοπό της ζωής τους να κάνουν το σωστό, ότι ήταν άλλη ράτσα από μένα λόγω των

²⁰ Πόλη της Μασαχουσέτης, γενέτειρα του Thoreau.

προκαταλήψεων και των προλήψεών τους, όπως είναι οι Κινέζοι και οι Μαλαισιανοί, ότι στις θυσίες τους για την ανθρωπότητα δεν διέτρεχαν κινδύνους ούτε καν για την περιουσία τους, ότι τελικά δεν ήταν τόσο ηθικά ανώτεροι αλλά φέρονταν στο ληστή όπως τους είχε φερθεί και έλπιζαν, με μια ορισμένη επιφανειακή τήρηση των τύπων, λίγες προσευχές και βαδίζοντας ενίοτε σ' ένα συγκεκριμένο ευθύ αλλά άχρηστο μονοπάτι, να σώσουν την ψυχή τους. Ίσως να κρίνω σκληρά τους γείτονές μου, γιατί πιστεύω ότι πολλοί απ' αυτούς δεν συνειδητοποιούν ότι έχουν ένα θεσμό όπως η φυλακή στο χωριό τους.

Ήταν άλλοτε συνήθεια στο χωριό μας, όταν ένας φτωχός οφειλέτης έβγαινε απ' τη φυλακή, να τον χαιρετάνε οι γνωστοί του κοιτάζοντας ανάμεσα απ' τα δάχτυλά τους σε σχήμα σταυρού, που παρίστανε τα κάγκελα, και λέγοντας «Πώς είστε;». Οι γείτονές μου δεν με χαιρέτησαν μ' αυτόν τον τρόπο, αλλά πρώτα κοίταξαν εμένα και μετά ο ένας τον άλλο, σα να 'χα γυρίσει από μακρινό ταξίδι. Με είχαν συλλάβει ενώ πήγαινα στον τσαγκάρη να πάρω ένα παπούτσι που μου είχε επιδιορθώσει. Όταν με άφησαν το επόμενο πρωί, πήγα να τελειώσω τη δουλειά μου και, αφού φόρεσα το φτιαγμένο παπούτσι, βρέθηκα με μια παρέα που θα πήγαινε για βατόμουρα και αδημονούσε να μ' έχει οδηγό. Και σε μισή ώρα, γιατί σύντομα ζεύτηκε το άλογο, βρέθηκα μέσα σ' ένα χωράφι με βατόμουρα, σ' έναν από τους ψηλότερους λόφους μας, δυο μίλια μακριά, και τότε η Πολιτεία δεν φαινόταν πουθενά.

Αυτή είναι όλη η ιστορία «Των φυλακίσεών μου»²¹.

Δεν αρνήθηκα ποτέ να πληρώσω το φόρο για τους δρόμους, γιατί επιθυμώ εξίσου να 'μαι καλός γείτονας όσο και να 'μαι κακός υπήκοος. Κι όσο για την ενίσχυση των σχολείων, συμβάλλω τώρα στην εκπαίδευση των συγχωριανών μου. Δεν είναι για κάποιον επιμέρους φόρο που αρνούμαι να πληρώσω. Θέλω

²¹ Παραπέμπει στο αυτοβιογραφικό έργο *Le mie prigioni* του Silvio Pellico (1789-1854).

απλώς να αρνηθώ την υπακοή στο Κράτος, να αποσυρθώ και να απομακρυνθώ έμπρακτα απ' αυτό. Δεν μ' ενδιαφέρει να γνωρίζω πού πηγαίνει το δολάριό μου, αν μπορούσα, αν δεν αγοράσει έναν άνθρωπο ή ένα τουφέκι για να πυροβολήσει κάποιον –το δολάριο είναι αθώο-, αλλά με απασχολεί να ξέρω τα αποτελέσματα της υπακοής μου. Για την ακρίβεια, αθόρυβα κηρύσσω πόλεμο με το Κράτος, με τον δικό μου τρόπο, αν και θα συνεχίσω να το χρησιμοποιώ και να αντλώ όσα οφέλη μπορώ απ' αυτό, όπως συνηθίζεται σ' αυτές τις περιπτώσεις.

Αν άλλοι πληρώνουν το φόρο που μου ζητείται, από συμπάθεια στο Κράτος, δεν κάνουν παρά ό,τι έχουν κάνει ήδη στη δική τους περίπτωση ή, μάλλον, υποθάλπουν την αδικία περισσότερο απ' ό,τι απαιτεί το ίδιο το Κράτος. Αν πληρώνουν το φόρο από εσφαλμένο ενδιαφέρον για το φορολογούμενο άτομο, για να σώσουν την περιουσία του ή να αποτρέψουν τη φυλάκισή του, είναι γιατί δεν έχουν σκεφτεί συνετά πόσο πολύ τα ατομικά τους συναισθήματα επεμβαίνουν στο κοινό καλό.

Αυτή λοιπόν είναι η θέση μου επί του παρόντος. Αλλά θα πρέπει κανείς να είναι σε ύψιστη επαγρύπνηση, ώστε οι ενέργειές του να μην διαστρεβλωθούν από ισχυρογνωμοσύνη ή υπέρμετρο ενδιαφέρον για τη γνώμη των ανθρώπων. Ας φροντίσει να κάνει μόνο ό,τι αρμόζει στον εαυτό του και στην ώρα.

Σκέφτομαι μερικές φορές: Μα αυτός ο λαός έχει καλές προθέσεις, είναι απλώς αδαής. Θα ενεργούσε καλύτερα αν ήξερε πώς. Γιατί να βασανίζεις τους γείτονές σου να σου φέρονται με τρόπο ξένο προς αυτούς; Αλλά σκέφτομαι από την άλλη: Δεν είναι λόγος αυτός για να κάνω ό,τι κάνουν ή για ν' αφήσω άλλους να υποστούν πολύ μεγαλύτερα βάσανα άλλου είδους. Άλλες φορές λέω στον εαυτό μου: Όταν πολλά εκατομμύρια άνθρωποι, χωρίς έξαψη, χωρίς κακή πρόθεση, χωρίς οποιουδήποτε είδους προσωπικά συναισθήματα, σου ζητούν λίγα σελίνια μόνο, χωρίς τη δυνατότητα –έτσι είναι η ιδιοσυγκρασία τους- να ανακαλέσουν ή να αλλάξουν το τρέχον αίτημά τους και χωρίς τη

δυνατότητα, από την πλευρά σου, έκκλησης σε άλλα εκατομμύρια ανθρώπων, γιατί να εκτεθείς σ' αυτή τη συντριπτική ζώδη δύναμη; Δεν αντιστέκεσαι στο κρύο και την πείνα, τους ανέμους και τα κύματα, τόσο πεισματάρικα. Υποτάσσεσαι ήσυχα σε χιλιάδες παρόμοιες αναγκαιότητες. Δεν βάζεις το κεφάλι σου στη φωτιά. Αλλά μόνο κατ' αναλογία, επειδή το θεωρώ αυτό μια όχι εξολοκλήρου ζώδη δύναμη αλλά μια εν μέρει ανθρώπινη δύναμη και σκέφτομαι ότι έχω συγγένειες μ' αυτά τα εκατομμύρια όπως και με τόσα εκατομμύρια ανθρώπων και όχι ζώων ή άψυχων πραγμάτων, βλέπω ότι η έκκληση είναι δυνατή, πρώτα και αμέσως απ' αυτούς προς το Δημιουργό τους και δεύτερον απ' αυτούς στον εαυτό τους. Αλλά, αν βάλω το κεφάλι μου επίτηδες στη φωτιά, δεν υπάρχει έκκληση στη φωτιά ή το Δημιουργό της και μόνο τον εαυτό μου μπορώ να κατηγορήσω. Αν μπορούσα να πείσω τον εαυτό μου ότι έχω οποιοδήποτε δικαίωμα να είμαι ικανοποιημένος με τους ανθρώπους όπως είναι και να τους φέρομαι ανάλογα και όχι σύμφωνα, από κάποιες απόψεις, με τις απαιτήσεις και τις προσδοκίες μου για το τι θα έπρεπε αυτοί κι εγώ να είμαστε, τότε, σαν καλός μουσουλμάνος και μοιρολάτρης, θα έπρεπε να προσπαθήσω να είμαι ικανοποιημένος με τα πράγματα όπως έχουν και να λέω ότι είναι θέλημα Θεού. Και, πάνω απ' όλα, υπάρχει αυτή η διαφορά ανάμεσα στην αντίσταση σε αυτό και μια καθαρά ζώδη ή φυσική δύναμη, ότι μπορώ να αντισταθώ σ' αυτό με κάποιο αποτέλεσμα, ενώ δεν μπορώ να πιστεύω, σαν τον Ορφέα, ότι θ' αλλάξω τη φύση των βράχων, των δέντρων και των ζώων.

Δεν επιθυμώ τη διαμάχη με οποιονδήποτε άνθρωπο ή έθνος. Δεν θέλω να διυλίσω τον κώνωπα, να επισημάνω λεπτές διαφορές ή να παρουσιάσω τον εαυτό μου ως καλύτερο από τους γείτονές μου. Μπορώ μάλιστα να πω ότι αναζητώ μια δικαιολογία για να συμμορφωθώ στους νόμους της χώρας. Είμαι προθυμότερος να συμμορφωθώ σ' αυτούς. Για την ακρίβεια, έχω λόγο να είμαι καχύποπτος με τον εαυτό μου ως προς αυτή την επιλογή. Και κάθε χρόνο, όταν έρχεται ο φοροεισπράκτορας, διαπιστώνω ότι έχω τη διάθεση να επανεξετάσω τις πράξεις και τη θέση της γενικής και της πολιτειακής

κυβέρνησης και το πνεύμα του λαού, για να ανακαλύψω ένα λόγο για συμμόρφωση.

«Πρέπει να αγαπάμε την πατρίδα σαν τους γονείς μας
και αν κάποια στιγμή απομακρύνουμε
την αγάπη ή το ζήλο μας από την τιμήσή της
πρέπει να σεβόμαστε τα αισθήματα και να διδάσκουμε την ψυχή
για τη συνείδηση και τη θρησκεία
και όχι την επιθυμία για εξουσία ή προνόμια»²².

Πιστεύω ότι η Πολιτεία θα μπορέσει σύντομα να με απαλλάξει απ' όλο το σχετικό έργο μου και τότε δεν θα 'μαι καλύτερος πατριώτης απ' τους συμπατριώτες μου. Ιδωμένο από μια χαμηλότερη οπτική, το Σύνταγμα, παρ' όλες του τις ατέλειες, είναι πολύ καλό. Ο νόμος και τα δικαστήρια είναι πολύ αξιοσέβαστα. Ακόμα κι αυτή η Πολιτεία κι η παρούσα αμερικανική κυβέρνηση είναι, από πολλές απόψεις, αξιοθαύμαστες και εξαιρετικές, θα πρέπει να είναι κανείς ευγνώμων γι' αυτές, όπως πολλοί τις έχουν περιγράψει. Αλλά αν ιδωθούν από ένα σημείο λίγο ψηλότερο, είναι όπως τις περιέγραφα εγώ. Ιδωμένες από ακόμα ψηλότερο σημείο και το ανώτατο, ποιος μπορεί να πει τι είναι ή αν αξίζει καν να τις κοιτά ή να τις σκέφτεται κανείς;

Εντούτοις, η κυβέρνηση δεν μ' απασχολεί πολύ και της παραχωρώ τις ελάχιστες δυνατές σκέψεις. Λίγες είναι οι στιγμές κατά τις οποίες ζω υπό μια κυβέρνηση, ακόμα και σ' αυτόν τον κόσμο. Αν ένας άνθρωπος έχει ελεύθερη σκέψη, ελεύθερη δημιουργικότητα, ελεύθερη φαντασία, κι αυτό που δεν είναι ποτέ για πολύ δεν του φαίνεται να είναι, ασύνετοι ηγεμόνες ή αναμορφωτές δεν μπορούν ολέθρια να τον εμποδίσουν.

²² Στο πρωτότυπο, διασκευασμένο απόσπασμα από το θεατρικό έργο του George Peele (1558-96) *The Battle of Alcazar*.

Ξέρω ότι οι περισσότεροι άνθρωποι σκέφτονται διαφορετικά απ' ό,τι εγώ. Αλλά εκείνοι που η ζωή τους κατ' επάγγελμα είναι αφιερωμένη στη μελέτη αυτών ή συναφών θεμάτων με ικανοποιούν τόσο λίγο όσο και οποιοσδήποτε άλλος. Πολιτικοί και νομοθέτες στέκονται τόσο πλήρως εντός του καθεστώτος που δεν το βλέπουν ποτέ καθαρά και απογυμνωμένο. Λένε ότι θα προωθήσουν την κοινωνία, αλλά δεν βρίσκουν ησυχία χωρίς αυτήν. Μπορεί να είναι άνθρωποι με κάποια εμπειρία και ικανότητα διάκρισης κι έχουν αναμφίβολα επινοήσει ευφυή, ακόμα και χρήσιμα συστήματα, για τα οποία ειλικρινά τους ευχαριστούμε, αλλά όλη η ευφυΐα και η χρησιμότητά τους βρίσκεται εντός ορισμένων, μάλλον στενών ορίων. Έχουν την τάση να ξεχνούν ότι ο κόσμος δεν κυβερνάται με πολιτική και σκοπιμότητα. Ο Webster²³ δεν πηγαίνει ποτέ πίσω από την κυβέρνηση κι ως εκ τούτου δεν μπορεί να μιλήσει με κύρος γι' αυτήν. Τα λόγια του είναι σοφά για τους νομοθέτες που δεν συλλογίζονται καμία ουσιαστική αναμόρφωση για την υπάρχουσα κυβέρνηση. Αλλά για τους στοχαστές, κι εκείνους που νομοθετούν για πάντα, ούτε μια ματιά δεν ρίχνει στο θέμα. Ξέρω εκείνους που, με τους νηφάλιους και σοφούς συλλογισμούς τους περί του θέματος, σύντομα θα αποκάλυπταν τα όρια του εύρους και της φιλοξενίας της σκέψης του. Ωστόσο, συγκριτικά με τις φτηνές διατρανώσεις των περισσότερων αναμορφωτών, και την ακόμα φτηνότερη σοφία και ρητορεία των πολιτικών γενικά, τα δικά του λόγια είναι σχεδόν τα μόνα λογικά και αξιόλογα, κι ευχαριστούμε το Θεό που υπάρχει. Συγκριτικά, ο λόγος του είναι πάντα δυνατός, πρωτότυπος και, πάνω απ' όλα, πρακτικός. Εντούτοις, τον χαρακτηρίζει όχι σοφία αλλά φρονιμάδα. Η αλήθεια του νομικού δεν είναι η Αλήθεια, αλλά συνέπεια ή συνεπής σκοπιμότητα. Η αλήθεια βρίσκεται πάντα σε αρμονία με τον εαυτό της και δεν ενδιαφέρεται πρωτίστως ν' αποκαλύψει το δίκαιο, που μπορεί να συμφωνεί με το αδίκημα. Του αξίζει να τον αποκαλούν, όπως τον αποκαλούν, Υπερασπιστή του Συντάγματος. Το μόνο χτύπημα που μπορεί να καταφέρει αυτός είναι αμυντικό. Δεν είναι ηγέτης αλλά ακόλουθος. Ηγέτες του είναι οι

²³ Εννοεί τον Daniel Webster (1782-1852), γερουσιαστή της Μασαχουσέτης.

άνδρες του '87²⁴. «Δεν έχω κάνει ποτέ προσπάθεια», λέει, «και δεν σκοπεύω να κάνω ποτέ προσπάθεια. Δεν έχω ποτέ στηρίξει μια προσπάθεια και δεν σκοπεύω να στηρίξω ποτέ μια προσπάθεια, για να διαταραχθεί η διευθέτηση, όπως αρχικά έγινε, με την οποία οι διάφορες Πολιτείες εισήλθαν στην Ένωση». Σκεπτόμενος την έγκριση της δουλείας από το Σύνταγμα, λέει: «Επειδή ήταν μέρος της αρχικής συμφωνίας, ας συνεχίσει να ισχύει». Παρά την ιδιαίτερη οξυδέρκεια και ικανότητά του, αδυνατεί να αποσπάσει ένα γεγονός από τις πολιτικές του σχέσεις και να το εξετάσει όπως υπάρχει απόλυτα, ως αντικείμενο για να το πραγματευτεί η νόηση –τι ενδείκνυται, για παράδειγμα, να κάνει ένας άνθρωπος εδώ, στην Αμερική, σήμερα αναφορικά με τη δουλεία, αλλά τολμά, ή ωθείται, να δώσει μια τέτοια απεγνωσμένη απάντηση όπως η ακόλουθη, ενώ διατείνεται ότι μιλά απόλυτα και ως άτομο- από την οποία ποιος νέος και μοναδικός κώδικας κοινωνικών καθηκόντων θα μπορούσε να συναχθεί; «Τον τρόπο», λέει, «με τον οποίο θα ρυθμίσουν τη δουλεία οι κυβερνήσεις των Πολιτειών όπου αυτή υφίσταται θα τον εξετάσουν οι ίδιες, λαμβάνοντας υπόψη την ευθύνη τους προς τους εκλογείς τους, προς τους γενικούς νόμους της ευπρέπειας, της ανθρωπιάς και της δικαιοσύνης, καθώς και προς το Θεό. Σύλλογοι οι οποίοι σχηματίστηκαν αλλού, πηγάζοντας από ένα αίσθημα φιλανθρωπίας ή για οποιονδήποτε άλλο σκοπό, δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με αυτό. Δεν είχαν ποτέ καμία υποστήριξη από μένα ούτε θα έχουν ποτέ».

Εκείνοι που δεν γνωρίζουν καθαρότερες πηγές αλήθειας, που δεν έχουν φτάσει πιο ψηλά στο ρεύμα της, μένουν, και σοφά μένουν, στο γράμμα της Βίβλου και του Συντάγματος και πίνουν απ' αυτό μ' ευλάβεια και ταπεινότητα. Μα εκείνοι που κοιτάζουν από πού έρχεται κι αργοκυλά σ' αυτήν τη μικρή ή μεγαλύτερη λίμνη ζώνονται ξανά και συνεχίζουν το προσκύνημά τους προς την πηγή της.

²⁴ Εννοεί εκείνους που συνέταξαν το αμερικανικό Σύνταγμα το 1787.

Καμία εξαιρετική νομοθετική διάνοια δεν έχει εμφανιστεί στην Αμερική. Είναι σπάνιες στην παγκόσμια ιστορία. Υπάρχουν ρήτορες, πολιτικοί και ευφράδεις ομιλητές χιλιάδες, αλλά ομιλητής δεν έχει ακόμη ανοίξει το στόμα του, ικανός να δώσει οριστική απάντηση στα φλέγοντα ζητήματα της εποχής. Αγαπούμε την ευγλωττία αυτή καθαυτήν και όχι για την όποια αλήθεια μπορεί να αρθρώσει ή τον όποιο ηρωισμό μπορεί να εμπνεύσει. Οι νομοθέτες μας δεν έχουν μάθει ακόμη τη σχετική αξία του ελεύθερου εμπορίου και της ελευθερίας, της ένωσης και της ακεραιότητας, για ένα έθνος. Δεν έχουν ευφυΐα ή ταλέντο για σχετικά ταπεινά ζητήματα φορολογίας και οικονομικών, εμπορίου, βιομηχανίας και γεωργίας. Αν αφηνόμασταν αποκλειστικά στο φλύαρο πνεύμα των νομοθετών στο Κογκρέσο για την καθοδήγησή μας, χωρίς τις διορθωτικές επεμβάσεις από την επίκαιρη εμπειρία και τις αποτελεσματικές διαμαρτυρίες του λαού, η Αμερική δεν θα κρατούσε για πολύ τη θέση της μεταξύ των εθνών. Εδώ και χίλια οκτακόσια χρόνια, αν και ίσως δεν έχω δικαίωμα να το πω, έχει γραφτεί η Καινή Διαθήκη. Κι όμως πού είναι ο νομοθέτης με αρκετή σοφία και πρακτικό ταλέντο, για να αξιοποιήσει το φως που ρίχνει στη νομοθετική επιστήμη;

Η εξουσία της κυβέρνησης, ακόμα και αυτή στην οποία είμαι πρόθυμος να υποταχθώ –γιατί με χαρά θα υπακούσω εκείνους που γνωρίζουν και μπορούν να τα καταφέρουν καλύτερα απ’ ό,τι εγώ και, σε πολλά πράγματα, ακόμα κι εκείνους που ούτε γνωρίζουν ούτε μπορούν να τα καταφέρουν τόσο καλά– είναι ακόμη μια μη καθαρή εξουσία: για να είμαι αυστηρά δίκαιος, πρέπει να έχει την έγκριση και τη συναίνεση των κυβερνωμένων. Δεν μπορεί να έχει κανένα καθαρό δικαίωμα επί του ατόμου ή της περιουσίας μου εκτός από αυτό που του παραχωρώ. Η πρόοδος από μία απόλυτη σε μία περιορισμένη μοναρχία, από μία περιορισμένη μοναρχία σε μια δημοκρατία είναι μια πρόοδος προς έναν πραγματικό σεβασμό του ατόμου. Ακόμα και ο Κινέζος φιλόσοφος ήταν αρκετά σοφός, για να θεωρήσει το άτομο ως βάση της αυτοκρατορίας. Η δημοκρατία όπως τη γνωρίζουμε είναι η τελευταία δυνατή βελτίωση της διακυβέρνησης; Δεν θα μπορούσαμε να κάνουμε ένα βήμα

παραπέρα, προς την αναγνώριση και οργάνωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου; Δεν θα υπάρξει ποτέ ένα πραγματικά ελεύθερο και φωτισμένο Κράτος, αν το Κράτος δεν φτάσει ν' αναγνωρίσει το άτομο ως την ύψιστη και ανεξάρτητη εξουσία από την οποία απορρέει όλη η δική του δύναμη και εξουσία, και να το μεταχειριστεί ανάλογα. Με ευχαριστεί να οραματίζομαι ένα Κράτος το οποίο μπορεί τουλάχιστον να προσφέρει αυτό: να είναι δίκαιο προς όλους τους ανθρώπους και να αντιμετωπίζει το άτομο με σεβασμό ως γείτονα, το οποίο δεν θα το θεωρούσε ασύμβατο με τη δική του ηρεμία αν κάποιος, λίγοι επέλεγαν να ζήσουν αποτραβηγμένοι, χωρίς ανάμειξη με αυτό, μακριά απ' την αγκάλη του, οι οποίοι θα εκπλήρωναν όλα τους τα καθήκοντα ως γείτονες και συνάνθρωποι. Ένα Κράτος το οποίο θα γεννούσε έναν τέτοιο καρπό και θα του επέτρεπε να πέσει μόλις ωριμάσει θα άνοιγε το δρόμο για ένα ακόμα πιο τέλειο και ένδοξο Κράτος, το οποίο επίσης έχω φανταστεί αλλά δεν έχω ακόμη δει πουθενά.

Αντί σχολίου

Ο Thoreau υπήρξε σπουδαίος συγγραφέας, φιλόσοφος, ποιητής και, ταυτόχρονα, ένας εξόχως πρακτικός άνθρωπος, με την έννοια ότι δίδασκε μόνο πράγματα που ήταν κι ο ίδιος έτοιμος να κάνει πράξη...Πήγε στη φυλακή για τις αρχές του και τα δεινά της ανθρωπότητας. Το δοκίμιό του, επομένως, έχει καθαγιαστεί από τον πόνο. Επίσης, είναι ένα διαχρονικό κείμενο. Η κοφτερή λογική του δεν επιδέχεται απάντηση.

- Mohandas Gandhi²⁵

²⁵ Πηγές υποσημειώσεων και σχολίου:

- Walter Harding, *The Variorum Civil Disobedience*, New York, Twayne, 1967.
- Jessica Gordon and Ann Woodlief, *Henry David Thoreau - Resistance to Civil Government, or Civil Disobedience*, webtext, Virginia Commonwealth University, 1999.
- Richard Lenat, *The Thoreau Reader- Annotated works of Henry David Thoreau*, EServer web publishing project, at Iowa State University (<http://thoreau.eserver.org>).